

THE ROLE AND CHARACTERISTICS OF THE TEACHER IN TEACHING

Jasmina Kurpejović

International University of Novi Pazar, Serbia, jasmina.kurpejovic@os-mpecanin.edu.me

Admir Muratović

International University of Novi Pazar, Serbia, muratovic.admir8@gmail.com

Ibro Skenderović

International University of Novi Pazar, Serbia, ibro.skenderovic@hotmail.com

Abstract: Historically speaking, teaching is one of the oldest professions. With his knowledge, abilities, qualities, skills and behavior, a teacher is a transmitter of knowledge, but also an educational example for young generations. Children most often see him as a role model, a third parent. The social and cultural importance of teaching is associated with numerous professional and personal challenges. One of such challenges is the need for continuous professional and personal development. Educational work is dynamic and the teacher faces unexpected and unplanned situations every day in his work. Children are in a turbulent period of personal emotional and social development. The modern family is in crisis. A teacher has his own private life and private problems. The social, political, cultural environment is turbulent. In such an environment, the teacher has the opportunity to, in addition to professional and didactic-methodical improvement, count on the (un)favorable socio-emotional atmosphere in the class. His professional roles are multiplying. A teacher is not only an expert, a transmitter of knowledge (<<lecturer>>). He is an organizer of space and time in the classroom, a communicator, a motivator, an evaluator, an administrator, a co-worker with parents, an affective cushion, and a regulator of social relations in the class.

Keywords: teacher's role, teacher's characteristics, educational work.

ULOGA I OSOBINE UČITELJA U NASTAVI

Jasmina Kurpejović

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija, jasmina.kurpejovic@os-mpecanin.edu.me

Admir Muratović

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija, muratovic.admir8@gmail.com

Ibro Skenderović

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija, ibro.skenderovic@hotmail.com

Rezime: Istorijski posmatrano, nastavnička djelatnost je jedna od najstarijih. Nastavnik (učitelj) svojim znanjima, sposobnostima, osobinama, vještinama i ponašanjem jeste prenosilac znanja ali i vaspitni primjer mladim generacijama. Djeca u njemu najčešće vide *uzor*, vide trećeg roditelja. Društveni i kulturni značaj nastavničke djelatnosti povezan je sa brojnim profesionalnim i ličnim izazovima. Jedan od takvih izazova je potreba neprekidnog stručnog i ličnog usavršavanja. Prosvjetni rad je dinamičan i učitelj se, svakodnevno u svom poslu, suočava sa neočekivanim i neplaniranim situacijama. Djeca su u burnom razdoblju ličnog emocionalnog i socijalnog razvoja. Savremena porodica je u krizi. Učitelj ima svoj privatni život i privatne probleme. Socijalno, političko, kulturno okruženje je uzburkano. U takvom ambijentu nastavnik (učitelj) je u prilici da, pored stručnog i didaktičko-metodičkog usavršavanja, računa i na (ne)povoljnu socioemocionalnu atmosferu u razredu. Njegove profesionalne uloge se umnožavaju. Učitelj nije samo stručnjak, prenosilac znanja (<<predavač >>). On je organizator prostora i vremena u učionici, komunikator, motivator, ocjenjivač, administrator, saradnik sa roditeljima, afektivni jastuk, regulator socijalnih odnosa u odjeljenju.

Ključne riječi: uloga učitelja, osobine učitelja, vaspitno-obrazovni rad.

1. UVOD

Nemoguće je pravilno odgajati djecu ako oni oko njih nisu dobro obrazovani.

Robert Owen

Obrazovanje je proces ovladavanja saznanjima (do kojih su došle nauke) i usvajanja uvjerenja, pogleda na svijet, ljudsko društvo i čovjeka, kao i odnosa prema naučnim, umjetničkim i kulturnim dostignućima i vrijednostima i razvijanje sposobnosti.

«Obrazovanje savremenog nastavnika zahtijeva i stvaranje jedne sasvim druge uloge nastavnika koju je ranije imao. Tradicionalna uloga nastavnika - edukatora se promijenila. Danas moderni nastavnik mora biti: mentor, trener (coach), moderator, konsultant, asistent odraslima u edukacionom procesu i sl. (Trumić, 2021). Kvalitetna interakcija u nastavi pomaže da učenici smanje svoja defanzivna očekivanja, te utiče na opredijeljenost učenika za saradnju sa nastavnikom i motivisanost za nastavu i učenje » (Trumić, 2021).

Glavna karakteristika inkluzivnog obrazovanja je

„*zadovoljavanje različitih potreba svih članova zajednica; promovisanje tolerancije prema različitosti; ne diskriminira u obrazovnom procesu*“ (Popa, 2017:1224).

Brojne promjene u društvu utiču da se i škola mora prilagoditi diskontinuitetu savremenog doba koji tradicionalno orijentisanu prosvjetnu koncepciju čini prilično nestabilnom (Macanović, 2017).

U savremenoj školi u procesu obrazovanja uloge učitelja i učenika se bitno, na nov način, mijenjaju: učitelj nije samo i jedino obrazovatelj, lice zaduženo da sve zna i sve kaže pred učenicima, niti je učenik lice koje se obrazuje, zadužen da se pretvori u oko i uho i da sve vidi i čuje, sve upamti i u istom ili sličnom obliku saopšti pred nastavnikom kako bi on dobio uvjerenje da je uspjeh postignut. Od pozicije objekta kome se nude i »daju« znanja učenik je došao u poziciju da sam stiče znanja i sam maksimalno radi na razvijanju svojih sposobnosti. Dakle, savremena škola mora objediniti obrazovanje i samoobrazovanje. Škola kao institucija i nastavnici, kao njen najvažniji resurs, računaju na stabilnost i predvidljivost u svome radu. Moderno društvo, koje se brzo mijenja, traži izgrađivanje kulturne atmosfere pogodne za promjenu u školi: doživljaj promjene kao nužnosti, slobodno iskazivanje stavova i osjećanja o promjenama, mirno i racionalno rješavanje nove situacije, umjesto da se prepustimo nemoći ili osjećanju bijesa, i krivice. Brojne promjene u društvu utiču da se i škola mora prilagoditi diskontinuitetu savremenog doba koji tradicionalno orijentisanu prosvjetnu koncepciju čini prilično nestabilnom (Macanović, 2017).

Za uspješnu nastavu je od ogromnog značaja pravilna raspodjela predmeta po razredima.

Nastavni program predstavlja konkretizaciju nastavnog plana, kojim se određuje sistem znanja, umijanja, navika, sposobnosti u svakom nastavnom predmetu posebno za svaki razred u kome je nastavni predmet zastupljen. Svaki nastavni program određuje sljedeće elemente:

- *obim sadržaja,*
- *dubina osvjetljavanja sadržaja,*
- *raspored izražavanja sadržaja,*
- *ciljeve i zadatke nastavnog predmeta i*
- *osnovna metodska uputstva o nastavi iz odgovarajućeg predmeta.*

2. POJAM I SUŠTINA NASTAVE

Sama izgradnja nastavnog programa je proces oblikovanja sadržaja i nastavnih aktivnosti gdje će realizacija biti prema postavljenim ciljevima, koji se odnose na nivo škole i ocjene postignutih rezultata. Prije svega nastavni plan se odnosi na didaktičkim metodama, gdje je postavljena jasnoća samih ciljeva, razrađen je process same nastave i učenja, kao i vrjednovanje postignutog uspjeha učenika. Upravo za postizanje dobrih rezultata učitelj može direktno ili indirektno uticati (Kopas-Vukašinić, 2005). Kvalitet pedagoškog rada nastavnika i saradnika u školama determinisan je mnogim faktorima, od mogućnosti i interesovanja djece/učenika, do metodičkih sposobnosti i stručnosti kompetencije učitelja, do materijalno-tehničkih uslove za realizaciju vaspitno-obrazovnih aktivnosti (Kopas-Vukašinić, 2005). Kada je u pitanju stručna sprema nastavnika, prema *Pravilniku o standardima kompetencija za zvanje nastavnika i njihovo stručno usavršavanje* (2011), oni su precizirani u četiri oblasti: 1. kompetencije za nastavnu oblast, predmet i metodiku nastave; 2. kompetencije za poučavanje i učenje; 3. peticije za podršku razvoju ličnosti učenika; 4. kompetencije za komunikaciju i saradnju. Svaka od navedenih oblasti ima određene specifičnosti u odnosu na znanja, vještine i vrjednosne stavove nastavnika, koji utiču na učenje, napredovanje i razvoj učenika u sistemu institucionalnog obrazovanja i vaspitanja (*Uredba o standardima kompetencija za nastavničko zvanje*, 2011). Bez obzira koja je oblast nadležnosti odnosno, uloge nastavnika podrazumijevaju razvoj specifičnih znanja i vještina učenika, koji određuju njihovo ponašanje, postignuća i sposobnosti suočavanje sa različitim izazovima savremenog društva. Od nastavnika se takođe očekuje da ima polaznu osnovu za nastavni rad prije svega raspoloživa znanja i iskustva učenika, kao i njihove individualne sposobnosti i potrebe. Istovremeno, profesionalne kompetencije nastavnika čine ga spremnim za primjenu različitih metoda i oblicima nastavnog rada sa učenicima, dati im jasna uputstva i usmjeravati ih na prenošenje znanja, podsticati i podržavati različite stilove učenja učenika u nastavnim aktivnostima, od povremenih do strateško-strukturnih. To podrazumijeva da nastavnik u radu sa učenicima podstiče razvoj i primjena različitih vještina mišljenja (prepoznavanje problema, rješavanje problema, donošenje odluka) i oblici razmišljanja (kritičko, analitičko, divergentno), podržati učenike da slobodno izraze svoje mišljenje i moguće ideje, postavljaju pitanja,

raspravljaju i kritički razmatraju određene nastavne sadržaje i daju im jasne upute za nastavu rada (Dryden, Vos, 2004; Đorđević, Kopas-Vukašinić, Mihajlović, 2020; Meadows, Kesdan, 2000; *Pravilnik o standardima kompetencija za nastavničko zvanje*, 2011). Sigurno je da u kontekstu odgojnih uloga odraslih u pedagogiji prevencije nedoličnog ponašanja, ne možemo zanemariti stručnu kompetentnost vaspitača u predškolskim ustanovama, jer prevencija neprimjereno ponašanje djece i mladih uključuje rad sa djecom ranog uzrasta. Zadaci i zahtjevi stručnjaka (učitelja) u sistemu institucionalnog obrazovanja i vaspitanja, u odnosu na dječiju razvoja i učenja, podrazumijevaju njihovu sistematizaciju u odnosu na rast i potencijal djece, ali i u odnosu na ciljeve i ishode savremenih predškolskih i školskih programa (Đorđević i Đorđević, 1988: 31).

3. ULOGA UČITELJA U NASTAVI

Razvoj društva odrazio se na učenje i sam obrazovni sistem, kako u pogledu organizacije i rada same škole, tako u smislu kompetencije nastavnika i njegove različite uloge u nastavnom procesu. Uloga nastavnika kao izvora i prenosioca znanja mijenja se u potpuno drugačiji koncept, gdje je on sve više mentor koji prati i motiviše učenike na samostalno istraživanje i sticanje znanja. Učitelj u savremenoj školi je i realizator obrazovnog procesa, pokretač u rješavanju vaspitno-obrazovnih pitanja, on usmjerava vaspitnu grupu i ukazuje na pravac daljeg obrazovnog kretanja, tražilac i davalac informacija iz oblasti obrazovanja i pokretač obrazovnih aktivnosti (Đorđević i Đorđević, 1988: 31). Obrazovni stil nastavnika, u zavisnosti od toga da li u svom radu primjenjuje autoritarni, autoritativni (demokratski) ili indiferentan stil, može na određeni način uticati na uspjeh učenika. Uspjeh koji će učenici postići na nastavi zavisi od psihološko-pedagoške kompetencije nastavnika, motivacije, ali i od primjerenosti nastavnog sadržaja razvojnim karakteristikama učenika, od stepena individualizacije i diferencijacije na času (Maksimović i Osmanović, 2020; Osmanović i Simonović, 2019).

Nastavnici su prvi ljudi u školi koji imaju priliku da upoznaju cjelokupnu ličnost učenika. Upoznavanje ličnosti učenika podrazumijeva sistematsko prikupljanje podataka o osobinama učenika u cilju praćenja i unapređenja njegovog obrazovnog razvoja. Na ovaj način nastavnici mogu upoznati određene karakteristike učenika, kao što su sklonosti i sposobnosti učenika, sklonosti, interesovanja i želje, temperament i karakter (Đorđević i Đorđević, 1988: 31). Upoznavanje ličnosti učenika kasnije će stvoriti osnovu za uspješnu profesionalnu orijentaciju tokom školovanja, jer se i pri izboru zanimanja zasniva na sposobnostima i karakteristikama. Takođe je uobičajena komponenta redovne nastave i procesa profesionalne orijentacije. Poznavanje razvoja interesovanja učenika pomaže nastavniku da pruži što adekvatnije utiske o svetu oko sebe već u prvim godinama školovanja. Kako je nastava jedan od oblika intenzivne aktivnosti kako učenika tako i nastavnika, na nastavi se mogu manifestovati različite osobine i osobine učenika. Na taj način se posredno na nastavi mogu uočiti različita intelektualna svojstva učenika, kao što su: zapažanje, mišljenje, razumijevanje, upotreba mašte i originalnosti, zatim verbalne sposobnosti itd. Interesovanja se otkrivaju u redovnoj nastavi – njihov smjer, dubina, širina; tada dolaze do izražaja učenikovi motivi, uvjerenja i stavovi, ideali kojima teži i slično. Iako nešto složenije, na nastavi se mogu prepoznati i emocionalne karakteristike ličnosti učenika, kao što su, na primjer, težnja za znanjem, iskustvo uspjeha, estetska i moralna gledišta. U nastavi takođe dolazi do izražaja aktivnost učenika, strpljenje, upornost, upornost, inicijativa, samostalnost i drugi voljni kvaliteti (Trumić, 2021).

Brojna iskustva predmetnih nastavnika su pokazala da je u svakom predmetu moguće raditi na stručnom informisanju učenika. Međutim, odmah treba naglasiti da nisu svi predmeti podjednako pogodni za intenzivniji rad na stručnom informisanju, kao što nisu sve nastavne jedinice nastavne oblasti podjednako pogodne za taj rad. To znači da nastavnici sami treba da procijene koliko i kada im nastavni materijal omogućava da nastavu prožeti stručnim informacijama. Potrebno je istaći da prožimanje nastave stručnim informacijama ne znači da je nastavno gradivo podređeno ovom poslu. Nastava je primarna i već sadrži elemente stručnih informacija, samo ih je potrebno koristiti. U kojoj mjeri i kada - nastavnici treba da procijene sami (Vukasović, A., 1989, str. 126).

4. OSOBINE UČITELJA U NASTAVI

Učitelj treba da spremi učenike za život, a ne samo za ispit! Tako se tek vrši pravo prosvjećivanje.
Sreten Adžić

Lista poželjnih kvaliteta kreće se od strukture ličnosti nastavnika do profesionalnih kompetencija. U okviru kompetencija za nastavnu oblast, predmet i metodiku nastave, zastupljene su i digitalne kompetencije, gde se navodi da nastavnik treba da pozna tehnologije koje prate naučnu disciplinu i predmet koji predaje, da primjenjuje odgovarajuće i dostupne tehnologije u obrazovanju i vaspitanju. kontinuirano usavršava svoje stručne vještine u oblasti naučne discipline kojoj predmet pripada (Ristić i Mandić, 2019, str. 45).

Digitalne kompetencije nastavnika neophodne su za korištenje savremene obrazovne tehnologije i učenje na daljinu, a „uključuju integraciju tehnologije u obrazovni proces sa pedagoške perspektive“ (Kučina-Softić, 2020, str. 48). Digitalna tehnologija ima veliki uticaj u smislu omogućavanja inovativnog učenja, ali su dobro pripremljeni

nastavnici najvažniji. Da bi se digitalna tehnologija na adekvatan način koristila u procesu učenja i poučavanja, najvažnije je da se nastavnici stručno usavršavaju (Kučina-Softić, 2020, str. 158).

Klasifikacija osobine učitelja prema mnogim teoretičarima glasi: „ljudski kvaliteti nastavnika (učitelja) i svojstva njegove ličnosti, ponašanje i odnos nastavnika (učitelja) prema učenicima, nastavnik kao stručnjak, posebne karakteristike nastavnika (učitelja), učešće nastavnika (učitelja) u aktivnostima učenika izvan nastave (slobodne aktivnosti, sekcije, klubovi, naučne grupe, specijalizovane organizacije i druge), spoljašnji izgled nastavnika – fizički izgled, glas, oblačenje (Đorđević i Đorđević, 1988: 31). Učitelj je prije svega individua, odnosno ličnost, a tek zatim pripadnik određene profesije. Kriterijumi klasifikacije osobina učitelja:

„*Autoritativnost* podrazumijeva nastup učitelja na odstojanju, na distanci od učenika. Sve odluke donosi učitelj bez objašnjavanja, traži disciplinu i poslušnost učenika. Plan akcije ne obrazlaže, traži strogo poštovanje hijerarhije. Nastup je oštar i odrešit.

Kooperativnost je osobina učitelja koja se prepoznaje u davanju samostalnosti učeniku i pozivanju na akciju. U nastavi učenicima daje sugestije i uputstva, ne „lovi“ učenika u neznanju i radije daje pozitivnije nego negativne ojcene. Na ovaj način nastavnik je često član grupe.

Normativnost je osobina onih učitelja koji poštuju sva pravila i od učenika traže isto. Zahtjev za poslušnošću i pokornošću učenika obrazlaže potrebom poštovanja normi. Poslušnici su za njega „idealni“ učenici. Radije ocjenjuje neznanje nego znanje i radije daje slabe ojene nego dobre.

Usmjerenost na rješavanje problema je osobina učitelja koji od učenika traži mišljenje, analizu, potvrdu. Startuje sa problemom ili programom, a zatim dogovara akciju. Od učenika prihvata reakcije, ideje, uputstva i izražavanje osjećanja.

Emotivno negativne reakcije su dominantna osobina učitelja koji uskraćuju pomoć učenicima, a u nastupu su hladni. Ljute se, podižu ton, lako eksplodiraju. Predominantno su formalisti, stalno napeti, rade kao da su prinuđeni.

Emotivno pozitivne reakcije se prepoznaju kao osobina učitelja koji je solidaran, pomaže i nagrađuje učenike. Pokazuje zadovoljstvo, šali se i smije. Dominira tolerantnost i razumijevanje učenika" (Ibidem: 126-127).

Učenicima je potrebna kontrola, ali kolaborativni, objektivni i podržavajući, a ne komandujući i autoritarni. Balans kontrole i slobodne aktivnosti učenika na času zavisi od osobina nastavnika (Giesecke, H., 1993, str. 66).

Profesionalne kompetencije učitelja

Profesionalna očekivanja od učitelja, određena njihovim kompetencijama, potvrđuju važnost navedenih pravila upravljanja ponašanje (biti jasan, biti svjestan, itd.), ne samo u domenu učenja, već i preventivno vaspitno djelovanje. Ova pravila podrazumijevaju da je djetetu/učeniku potpuno jasno ŠTA treba da radi (specifikacija zadataka), znati ZAŠTO je važno to učiniti (specifikacija očekivanih ishoda), da zna KAKO može realizovati postavljene zadatke (konkretizacija adekvatnih postupaka u odnosu na potencijale pojedinca) i da zna šta su moguće POSLJEDICE u slučajevima kada ne realizuje postavljene zadatke (specifikacija mjera posljedične radnje) (Giesecke, H., 1993, str. 66). U situaciji kada dijete/učenik shvati ove odgovore i njihovu važnost, obrazovni rad to je zadovoljstvo u pravom smislu te riječi, kako za roditelje tako i za učitelje. U takvim okolnostima ciljevi vaspitno-obrazovnog rada su realno ostvarljivi, a ishodi prepoznatljivi. Obostrano zadovoljstvo onih koji oni takođe obrazuju učenike, očigledno, u učenju, vladanju, odnosima sa njima vršnjaci i odrasli, socio-emocionalna zrelost i spremnost za budućnost razvoj i napredak (Vukasović, A., 1989, str. 126).

Bilo kako da pristupamo problematici učitelja i njegovih uloga u školi i nastavi, sigurno je da je: on jedan od ključnih faktora vaspitno – obrazovnog procesa (Avramović, 2001b); Kostović, 2000; Đorđević i Đorđević, 1988). Od načina na koji obavlja ove uloge suštinski zavisi uspješnost same nastave i kvaliteta pojedinačnog časa. Valjano obavljanje ovih uloga, uključuje skup određenih osobina koje bi nastavnik (učitelj) trebalo da posjeduje. Pred učitelja se danas postavljaju nove uloge: podsticanje individualnog razvoja učenika, upravljanje procesom učenja u odjeljenju, učešće u razvoju škole i saradnja sa roditeljima i lokalnom zajednicom (OECD, 2005; Bascia & Hargreaves, 2000; Hargreaves, 2000).

U savremenoj andragoškoj literaturi posvećuje se dosta pažnje i prostora mjestu i ulozi učitelja u učenju i obrazovanju učenika. Kao najvažnije specifičnosti, Hedrikson prepoznaje: važnost emocionalne atmosfere za učenje, ohrabrivanje učenika da učestvuju u nastavnim aktivnostima, čestu evidenciju uspjeha učenika, motivaciju učenika u obrazovno-vaspitnom procesu (Hargreaves, 2000).

Baveći se principima na kojima se zasniva >> efikasna nastava za učenike nižeg razreda<< američki autor Gibs (Gibs, prema: Stephens, 1989), takođe dotiče njene specifičnosti, i ukazuje na sljedeće:

- Učenicima nedostaje potrebna vještina učenja,
- Učenici se intelektualno razvijaju u toku učenja.

Na zanimljiv način o učitelju i njegovoj ulozi u učenju i obrazovanju učenika raspravlja Šefneht. Autor predstavlja više zahtjeva učitelju koji učestvuju u procesu vaspitanja i obrazovanja učenika:

- Da dobro poznaje predmet, da je u stanju da objasni epistemološke osnove svoga predmeta, da prouči nivo i prirodu znanja individua i grupa uključenih u proces učenja i obrazovanja, da stekne uvid u obrazovne potrebe, da omogući grupni i individualni rad i olakša primjenu znanja u konkretnim situacijama (Kostović, 2000, str. 122).

5. ZAKLJUČAK

Moderna uloga nastavnika se promijenila – on sve više postaje demokratski subjekt u nastavi, a učenik gubi ulogu objekta. Saradnja zamjenjuje bivšu hijerarhiju. Učitelj je << tragalac za istinom >>, a ne onaj koji >> predaje znanju << ili iznosi gotova znanja koja učenik treba samo da upije. Profesija nastavnika je specifična po tome što ne stvara određeni proizvod, već priprema mlade za obavljanje društvenih uloga i na taj način utiče na njihov kognitivni, emocionalni i moralni razvoj. To znači da nastavnik treba da kombinuje stručna znanja iz predmeta i pedagoške zahtjeve u svojoj djelatnosti. Bez ovih komponenti, nastavnička profesija je nezamisliva.

Ukoliko sve učesnike vaspitno-obrazovnog procesa (učenike, učitelje, nastavnike, stručne saradnike, roditelje itd.) posmatramo kao partnere koji formiraju, na temelju složenih veza i odnosa koji se među njima uspostavljaju, jednu homogenu grupu čiji su članovi povezani zajedničkim ciljem i aktivnostima, saradnju pedagoga i učitelja u procesu evaluacije možemo da posmatramo višestruko. Ona je osnovni preduslov provođenja i vrjednovanja, bitan, određujući procesualni momenat (vrjednovanje je sklop zajedničkih aktivnosti pomoću kojih se saradnja među sudionicama može podsticati), ali i važan rezultat vrjednovanja.

Brojnost i raznovrsnost odnosa koji se u procesu vaspitanja mogu uspostaviti, pa time i borjnost uloga koje učitelj može da preuzme, pretpostavljaju različita očekivanja o njegovom ponašanju od strane pojedinačnog partnera u komunikaciji.

Ukoliko učitelj teži kvalitetnim odnosima na svim nivoima, on mora da osluškuje ta očekivanja i svoje ponašanje adaptira istima. To je najbolji pokazatelj da je važna socijalna uloga učitelja i da je "...učenje vještini poučavanja često stvar samosocijalizacije." Realizacija socijalne uloge bitna je za process vrjednovanja i unapređivanja rada učitelja. Kao što se može zaključiti, pojam obrazovanje ni etimološki nije odvojen od pojma vaspitanje. Vaspitanje i obrazovanje stoje u neraskidivom jedinstvu: vaspitne vrijednosti (intelektualne, moralne, radne, estetske, fizičke) su nadgradnja na temelju usvojenih činjenica i generalizacija o objektivnoj stvarnosti (nastavne građe, nastavne materije), kao i na temelju sposobnosti.

LITERATURA

- Đorđević, B., & Đorđević, J. (1988). Učenici o svojstvima nastavnika. Beograd: Prosveta.
- Đorđević, J., & Đorđević, B. (1988). *Učenici o svojstvima učitelja*, Beograd: Prosveta.
- Giesecke, H. (1993). *Uvod u pedagogiju*, Educa, Zagreb.
(odbranjena doktorska disertacija). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Kopas-Vukašinović, E. (2009). *Nonverbal signals used by the preschool child*, *Odgovne znanosti*, Vol. 11, No. 1(17), 223–232.
- Kostović, S. (2000). *Mogući indikatori vaspitnog stila učitelja*, *Pedagogija*, Vol.38, 3-4, 471-475.
- Kučina-Softić, S. (2020). *Digitalne kompetencije nastavnika za primjenu e-učenja u visokom obrazovanju*
- Macanović, N. (2017). *Škola i moralno vaspitanje učenika*. *Učenje i nastava*, god.III., broj 1. str. 45-54.
- Maksimović, J., & Osmanović Zajić, J. (2020). *Prevenција školskog neuspjeha u savremenoj nastavi: teorijski i praktični pristup*. U S. Marinković (ur.). *Nauka i nastava u vaspitno – obrazovnom kontekstu (47-62)*. Užice: Pedagoški fakultet.
- Popa, D. (2017). *School, Family and Adaptation Difficulties*. FutureAcademy: The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences
- Ristić, M., & Mandić, D. (2019). *Obrazovanje na daljinu*. Beograd: Učiteljski fakultet.
- Trumić, R. (2021). *Angažovanost u nastavi i interpersonalni odnosi učenika i nastavnika*. Banja Luka: Centar modernih znanja.
- Theodor, L. (1993). *Geschite der Erziehung*, Wienheim.
- Vukasović, A. (1989). *Pedagogija*, Zagreb.